

“БЕКТЕМИН”

Ош мамлекеттик университетинин

ректору ф.и.д., профессор К.Исаков



[Signature]
_____ 2017-ж.

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган Бектуров Туйгун Муктаровичтин “Кыргыз адабиятын окутуу процессинде окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу (10-11кл.)” аттуу диссертациялык ишине жетектөөчү мекеме болгон Ош мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын

ПИКИРИ

Илимий теманын актуалдуулугу. Автор белгилегендей, учурдагы татаал жана карама-каршы тенденцияларга толгон дүйнөдө экологиялык көйгөйлөр глобалдык масштабга өттү. Адамзат менен табияттын ортосундагы улам татаалдашып бара жаткан маселелер цивилизациянын негизине коркунуч алып келүү менен көп учурда адамзат жашоосунун мүмкүнчүлүктөрүн алдын ала айтууну татаалдаштырат. Ошондуктан экологиялык коопсуздукка атайын илимдин адистери гана эмес, дүйнө жүзүндөгү жалпы коомчулук абдан чоң көңүл буруп жатышат.

2003-жылы кабыл алынган «КРнын үзгүлтүксүз экологиялык билим берүү» жөнүндөгү концепциясында экологиялык билим берүү элдин кеңири массасына жеткирилиши керектиги, мектепте экологиялык билим-тарбия берүү үчүн бирдиктүү жана комплекстүү программанын түзүлүүсү зарыл экендиги белгиленет. Анткени, жаштардын экологиялык маданияты мамлекеттин туруктуу өнүгүүсүн, экологиялык статусун гана аныктабастан, өсүп келе жаткан муундарды социалдаштырууда күчтүү каражат болуп саналат.

Учурда адабият сабагын окутуу процессинде экологиялык маданиятты калыптандыруу маселеси актуалдуу жана кошумча изилдөөлөргө муктаж. Анткени, буга чейин кыргыз адабият сабагынын экологиялык тарбиялоо мүмкүнчүлүктөрү атайын педагогикалык изилдөөнүн объектиси катары жогорку класстын окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандыруу максатында системалуу түрдө илимий иликтөөгө алынган эмес.

Мына ушул аспектиден алып караганда Т.М.Бектуровдун диссертациялык изилдөөсүнүн темасынын актуалдуулугу эч кандай шек жаратпайт. Аталган иши өтө зарыл мезгилде, учур талабына шайкеш, абдан олуттуу проблемага арналган.

Демек, аталган диссертациялык изилдөөсүн актуалдуулугуна күмөн саноого болбойт.

Аны изденүүчү каралып жаткан маселесине байланыштуу философиялык, психологиялык-педагогикалык адабияттарды талдоо, жалпы билим берүүчү мектептин тажрыйбасын изилдөө аркылуу жетиштүү деңгээлде изилдей алган жана жогорку класстын окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандырууда кыргыз адабияты сабагынын тарбиялык мүнкүнчүлүгүнө көп көңүл бурулбагандыгынын негизинде төмөндөгүдөй объективдүү карама-каршылыктардын бар экендиги автор тарабынан аныкталган.

□ жогорку класстын окуучуларынын экологиялык маданиятынын калыптануусуна карата коомдо системалуу муктаждык болгондугу менен кыргыз адабияты сабагынын экологиялык тарбиялоо мүмкүнчүлүктөрүнүн эсепке алыбагандыгынын ортосунда;

□ адабият сабагынын мугалимдеринин окуучулардын экологиялык маданиятты калыптандырууга карата позитивдүү ички багыты менен алардын экологиялык билим жана тарбия берүү маселелерин адабият аркылуу ишке ашыруу даярдыгынын жетишсиз экендиги.

Белгиленген карама-каршылыктар жогорку класстын окуучуларын кыргыз адабияты сабагы аркылуу экологиялык жактан тарбиялоодо али да болсо чечилбей келе жаткан илимий-педагогикалык проблеманын бар экендигинен кабар берет. Аталган проблеманы чечүү изилдөөнүн темасын «**Кыргыз адабиятын окутуу процессинде окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу (10-Кл.)**» деп аныктоого түрткү болгон.

Диссертацияда берилген илимий жоболордун, жыйынтыктардын жана сунуштардын негизделишинин даражасы педагогикалык-эксперименттик иштердин жыйынтыктарын статистикалык негизде анализдөө менен камсыз кылынган, ошону менен бирге психологиянын, педагогиканын тарбиялык жоболорун изилдөөнүн практикалык аспектилери менен ички өз ара байланыштары ишке ашырылган.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү. Диссертациялык иш изилдөөнүн илимий негизин камтыган киришүүдөн, үч глаадан жана алардан пайда болгон корутундулардан, жалпы корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмесинен (199 адабият), 8 таблицадан жана 8 тиркемеден турат. Жалпы көлөмү – 171 бет.

Киришүүдө илимий иштин актуалдуулугу көрсөтүлүп, изилдөөнүн максаты, милдеттери, объектиси, предмети аныкталган.

Изилдөөнүн методологиялык негиздери жана методдору, илимий жаңылыгы жана теориялык баалуулугу, практикалык мааниси, изилдөөнүн этаптары жана жыйынтыктары коргоого коюлган негизги жоболор жана изилдөөнүн натыйжаларынын апробациясы чагылдырылган.

Биринчи глава «Окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруунун теориялык маселелери» деп аталып, анда белгиленген биринчи милдетке ылайык окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу маселеси боюнча изилдөөлөрдүн өнүгүү тенденциясы талданып, азыркы учурдагы абалы аныкталган. Бул маселеге арналган кыргыз жана чет элдик эмгектер үйрөнүлүп, кыргыз адабиятын окутуу процессинде жогорку класстын окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандыруу боюнча иш системасын түзүүнүн өзгөчөлүктөрү каралган.

Жыйырманчы кылым адамзат үчүн көптөгөн жетишкендиктерди жана аны менен бирге кыйынчылыктарды да алып келүү менен экологиялык проблеманы жаратты. Экологиялык кризис жаныбарлар менен өсүмдүктөр дүйнөсүнүн азайып же кырылып жок болушуна гана алып келбестен, эң биринчи кезекте адамзаттын саламаттыгына, генофондуна да олуттуу зыян тийгизип, жашоо-турмуш өз ара чырмалышта турган адам жана жаратылышты бирдей запкы тарттырууда.

Ошонун негизинде коом өз жүрүм-турумун, иш-аракетин жана жөндөмдөрүн активдүү түрдө өнүктүргөн, өзүн башкара алган адамдарга муктаждыгын сезип жатат. Мындай сапаттарды калыптандыруу адамдардын экологиялык маданият приоритет болгон жашоо образына багытталуусу менен гана мүмкүн жана коомдук аң-сезимде мындай парадигманы калыптандырууда адабияттын ролу чоң экендиги жана дал ошол көркөм адабият инсандын эмоционалдык чөйрөсүнө таасир кылуу менен анын жаратылышка болгон мамилесин адеп-ахлактык баалуулук катары түзүүгө мүмкүндүк берээрин, жана инсандын экологиялык маданиятынын негизи болоору автор тарабынан далилденген. Жыйынтыгында, окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандырууда төмөнкү жоболор сунушталган:

-жаратылышка карата жоопкерчиликтүү мамилени калыптандыруу процессинде глобалдык, улуттук жана жергиликтүү ыкмалардын өз ара байланышы;

-чөйрөнү интеллектуалдык жана эмоционалдык жактан кабыл алуу жана аны жакшыртуу боюнча практикалык иш аракеттин бүтүндүгүн эске алуу.

Экинчи глава «Окуучулардын экологиялык маданиятын кыргыз адабияты аркылуу калыптандыруунун технологиялары» деп аталып анда изилдөөнүн экинчи милдетинин чегинде кыргыз

адабияты сабагында окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруунун алгылыктуу формалары, методдору, каражаттары, компоненттери аныкталган (билим, жаратылышка карата жашоонун жана сулуулуктун булагы катары эмоционалдык-баалуулук мамиле жана айлана-чөйрөнү калыбына келтирүү жана коргоо боюнча практикалык иш-аракет) жана төмөнкү технологиялар сунушталган:

проблемалык окутуу, өнүктүрүп-өстүрүүчү окутуу, оюнга негизделген окутуу, айлана-чөйрөгө мониторинг жүргүзүү, экскурсия. Жыйынтыгында, төмөнкүдөй тыянак чыгарылган: кыргыз адабиятындагы чыгармаларды ушул багыттан талдап чыгуу, сабактардын уюштуруу формаларын өзгөртүү, окутуунун методдорунун жана ыкмаларынын системаларын кеңейтүү, жана окуучулардын иш аракеттерин уюштуруунун формалары (көркөм чыгармаларга көйгөйлүү талдоо жүргүзүү, докладдарды даярдоо, окуу дискуссия ж.б.) көрсөтүлүп, методдору жана каражаттары (лекция, аңгемелешүү, аңгемелөө, экологиялык объектилерди жана кубулуштарды көрсөтүү, мультимедиялык каражаттарды жана кинофильм, видеофильмдерди көрүү, байкоо жана даярдалган көрсөтмө куралдар) колдонуу

Үчүнчү глава «Кыргыз адабияты аркылуу окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу боюнча эксперименталдык ишти уюштуруу жана анын жыйынтыктактары» деп аталып, кыргыз адабиятын окутуу процессинде экологиялык билим жана тарбия берүү боюнча КРнын мугалимдеринин иш тажрыйбаларын үйрөнүүлүп жана талдалып, жогорку класстын окуучуларынын экологиялык маданиятынын калыптануусунун деңгээли диагноздоолуп жана экологиялык билим жана тарбия берүүнүн натыйжалуулугун арттыруунун педагогикалык шарттары экспериментте текшерлип жыйынтыкталган.

Автор тарабынан илимий адабияттарды талдоонун негизинде төмөндөгү шарттар аныкталган: адабият сабагынын экологиялык багыттуулугун арттыруу; окутуунун алгылыктуу методдорун колдонуу; окуучулардын экологиялык багыттагы чыгармачылык ой жүгүртүүлөрүнө көңүл бөлүү менен ар түрдүү иш аракеттерди уюштуруу; адам жана жаратылыш мамилелеринин кыргыз адабиятындагы үлгүлөрүн ачып көрсөтүү; адабий чыгармалардын мазмунунда көтөрүлгөн экологиялык көйгөйлөрдү окуучулардын жашоо тажрыйбасы менен байланышта кароо аркылуу сабактан жана класстан тышкары иштер менен байланыштыруу жана педагог менен окуучулардын өз ара мамилешүүсү.

Изилдөөнүн максатына жана милдетине ылайык тажрыйбалык эксперименталдык иш 2009-2015-окуу жыл ичинде үч этапта өткөрүлгөн. Натыйжада, изилдөөнүн методдорунун жыйындысы өткөргөн тажрыйбалык-эксперименталдык иштин натыйжасы

далилденген жана төмөнкүдөй жыйынтыктар чыгарылган: кыргыз адабияты сабагын окутуу процессинде жогорку класстын окуучуларынын экологиялык маданиятынын калыптануусу: эгерде адабият сабагынын тарбиялык функциясына тереңирээк басым коюлса; адабият сабагы экологиялык билимди камтыган башка сабактар менен интеграцияланса; кыргыз адабияты сабагы берилген көйгөйдү чечүүдө иш-аракеттик ыкманы ишке ашыруу үчүн кенен мүмкүнчүлүктөрдү ачса, б.а. окутуунун ар түрдүү формалары, методдору пайдаланылса; адабияттагы адамдардын жаратылышка карата мамлесинин биз тараптан аныкталган үлгүлөрү сабак процессинде ишке ашырылса; жогорку класстын окуучуларынын адабият боюнча жана жаратылыш жөнүндө билимин маанилүү деңгээлде өрчүтсө; окуучулардын адабий жана экологиялык билиминин өнүгүшүнө, эмоционалдык-сезимдик жана эрктик чөйрөсүнө таасир этүү менен алардын активдүү экологиялык иш-аракетине түрткү берсе, эффективдүү болот.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык маанилүүлүгү. Кыргыз адабияты предмети аркылуу окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу проблемасынын педагогикалык теориядагы жана практикадагы абалы жана методологиялык негиздери аныкталды; кыргыз адабияты сабагында окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруунун технологиялары, уюштуруу формалары, методдору жана каражаттары иштелип чыкты; кыргыз адабиятын окутуу процессинде экологиялык билим берүү жана тарбиялоо боюнча Кыргыз Республикасынын алдыңкы мугалимдеринин тажрыйбалары иликтөөгө алынды жана жалпылаштырылды; кыргыз адабияты сабагын окутуу процессинде жогорку класстын окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандыруунун педагогикалык шарттары аныкталып, алардын экспериментте текшерилгендиги менен аныкталат.

Изилдөөнүн практикалык мааниси: кыргыз адабиятын окутуу процессинде жогорку класстын окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандыруу боюнча аныкталган сунуштарды мектепте адабият сабагынын мугалимдеринин иш-аракетинде, студенттердин педагогикалык практикасында, ЖОЖдо кыргыз адабиятынын каражаттары аркылуу экологиялык билим жана тарбия берүүдө, илимий-методикалык эмгектерди түзүүдө, жазууда колдонсо болот.

Коргоого сунуш кылынган негизги жоболор:

1. Жогорку класстын окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандыруунун деңгээли, кыргыз адабияты сабагынын мазмунун теориялык жана практикалык жактан изилдениш деңгээлине жана методологиялык негиздүүлүгүнө байланыштуу.

2. Жогорку класстардагы кыргыз адабияты сабагында окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу милдеттеринин

ийгиликтүү чечилиши максаттуу тандалып алынган педагогикалык технологиялар, окутуу методдоруна, уюштуруу формаларына көз каранды.

3. Кыргыз Республикасынын алдыңкы мугалимдердин экологиялык тарбия боюнча алдыңкы тажрыйбаларына таянуу менен кыргыз адабияты сабагы боюнча атайын сабактарды ништелмелерин сунуштоого болот.

4. Жогорку класстын окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандыруунун ийгиликтүү натыйжасына максатка багытталган педагогикалык шарттарга таянуу аркылуу жетишүүгө боло тургандыгын педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары көрсөттү.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Кыргыз адабияты предмети аркылуу окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруунун илимий методологиялык негиздери, окутуу технологиясы, формалары, методдору жана каражаттары аныкталып, жаратылыш жөнүндө адабият сабагынын потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрү, педагогикалык шарттары аныкталып, окуучулардын экологиялык маданиятынын деңгээлин диагноздоонун методикасы иштелип чыгып, кыргыз адабияты предметинин мугалимдери үчүн сунушталды.

Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган илимий жоболордун жана натыйжалардын тастыкталышы (апробациясы). Илимий изилдөөнүн жүрүшү жана жыйынтыктары И. Арабаев атындагы КМУнун, К. Тыныстанов атындагы БМУнун, Ж. Баласагын атындагы КУУнун, С. Нааматов атындагы НМУнун, КРнын УИАнын, С. Торайгыров атындагы ПМУнун, Аль-Фараби атындагы КУУнун, эл аралык Ататүрк Ала-Тоо университетинин республикалык илимий-практикалык жана эл аралык конференцияларынын материалдарына, Москвада, Саратовдо чыккан эл аралык журналдарга жарыяланып, изилдөөнүн темасы боюнча өткөрүлгөн талкууларда угулду. И. Арабаев атындагы КМУнун педагогика кафедрасынын отурумдарында, эксперимент өткөн мектептердин мугалимдеринин кеңешмелеринде талкууланды.

Диссертациянын жыйынтыктарынын толук жарыяланышы: Иштин негизги жоболору чет жактан чыккан 5 макалада, Кыргызстандан чыккан 14 макалада, анын ичинен беш макала РИНЦ системасында жарыяланган.

Диссертациянын мазмуну менен авторефераттын дал келүүсү: Т.М.Бектуровдун авторефераты толугу менен диссертациянын мазмунуна дал келет жана анын негизги жоболорун чагылдырат. Диссертация жана автореферат логикалык жактан туура түзүлгөн, ички биримдүүлүгү факт менен берилген материалдарга негизделген.

Диссертациянын берилиши жана мазмунундагы мүнчүлүштүктөр:

1. Автор тарабынан кыргыз адабиятын окутуу процессинде окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу практикасын ишке ашыруу максатында, мугалимдер үчүн колдонмо сунушталса болмок.

2. Кыргыз адабиятын окутуу процессинде экологиялык маданиятты калыптандыруунун өзгөчөлүктөрү толук ачылбай калган (1.1.3.).

3. Изилдөөнүн жыйынтыгы методикалык сунуштар менен эле чектелип калгандай.

Жогоруда көрсөтүлгөн кемчилдиктер изденүүчүнүн жалпы эмгегинин баасын төмөндөтпөйт, аларды чечүүгө мүмкүн деп эсептейбиз.

Жалпысынан Бектуров Туйгун Муктаровичтин “Кыргыз адабиятын окутуу процессинде окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу (10-11кл.) – деген темадагы диссертациялык иши кандидаттык диссертацияларга Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясы тарабынан коюлган талаптарына толук жооп берет, ал эми изденүүчүгө, 13.00.01. – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын ыйгаруу татыктуу деп эсептейбиз.

Расмий пикир Ош мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын кеңейтилген жыйынында талкууланды. (18-апрель 2017-жыл, № 8 токтому)

ОшМУнун педагогика каф. башчысы, п.и.к., доцент

Б.Ш.Тажикова

п.и.к., доцент Тажикова Т.Ш.нүн колун тастыктаймын.

ОшМУнун окумуштуу кеңешчиси

М.Т.Байсубанов

